

УДК 378.096(477.83)

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-1.13>

О. О. Балануца

кандидат економічних наук,
Надзвичайний і Повноважний Посол України в Державі Кувейт

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ДИПЛОМАТА

У статті розкрито особливості формування культури соціально-професійної комунікації майбутнього дипломата.

З'ясовано, що системі професійної підготовки майбутніх дипломатів не вистачає різноманітності, мобільності, гнучкості, безперервності, наступності, варіативності. Для конструктивного спілкування важливо володіти методами побудови оптимальних стратегій впливів. Для цього майбутньому дипломатові необхідно орієнтуватися на формуванні в себе комунікативних якостей, уміння адекватно оцінювати міжособистісні відносини. Відповідно, має підвищитися і рівень підготовки таких фахівців.

У дослідженні наголошується, що майбутній дипломат є носієм і виразником загальнолюдської культури, загальнолюдських духовних цінностей, він покликаний бути для своїх співгромадян зразком високоморальної поведінки та високої культури міжособистісного спілкування.

Встановлено, що сукупність таких якостей, як рефлексивність, гнучкість, емпатійність, комунікативність, формується на основі справжнього інтересу до партнера, до його діяльності, бажання працювати разом, брати участь у загальній справі. Здатність до співпраці інтегрує, вбирає в себе комплексні зміни: формулювати свою думку, слухати та чути іншого, з'ясувати позиції своїх партнерів, розв'язувати розбіжності за допомогою логічної аргументації, не переводити логічні протиріччя у площину особистих взаємин, заохочувати активність іншого й своєчасно проявляти свою ініціативу; здійснювати емоційну та змістовну підтримку; надавати іншому можливість утвердитися, спробувати сили в різних видах діяльності; стати на позицію іншого та координувати різні позиції, здійснюючи обмін думками; обирати діалогічну, а не монологічну позицію; органічно поєднувати рольові та міжособистісні ділові та людські взаємини. Здатність до співпраці передбачає відкритість майбутнього дипломата та його готовність до будь-яких форм взаємодії.

Формування культури професійно-педагогічного спілкування передбачає осмислене засвоєння норм взаємин майбутнього дипломата з учасниками переговорного процесу. Керуючись цими нормами, фахівець-міжнародник корегує свої емоційні сприйняття, волю, особисті прояви характеру.

Ключові слова: соціально-професійна комунікація, майбутній дипломат, рефлексивність, гнучкість, емпатійність, комунікативність.

Постановка проблеми. З огляду на сучасні реалії провідним завданням професійної підготовки майбутніх дипломатів є формування та розвиток особистості фахівця, що володіє соціально-професійною комунікацією. Цей вид діяльності передбачає вміння здійснювати й організовувати контакти з представниками зарубіжних країн на території України і за кордоном, зокрема протокольні заходи.

Основною проблемою дипломатичних представництв на всіх етапах української державності початку ХХ століття був брак підготовчих курсів для представників дипломатичної служби за винятком консульських курсів [13, арк. 16].

Дипломата не можна готувати поза зв'язком із часом і ситуацією, яку переживає країна, без спираючись на досвід сучасної науки й практики, на досягнення світової культури. Майбутній дипломат є носієм і виразником загальнолюдської культури, загальнолюдських духовних цінностей, він покликаний бути для своїх співгромадян зразком

високоморальної поведінки та високої культури міжособистісного спілкування.

Системі професійної підготовки майбутніх дипломатів не вистачає різноманітності, мобільності, гнучкості, безперервності, наступності, варіативності. Для конструктивного спілкування важливо володіти методами побудови оптимальних стратегій впливів. Для цього майбутньому дипломатові потрібно орієнтуватися на формування в себе комунікативних якостей, уміння адекватно оцінювати міжособистісні відносини. Відповідно, має підвищитися й рівень підготовки таких фахівців.

Під час підготовки майбутніх дипломатів і фахівців-міжнародників до роботи за кордоном необхідно акцентувати увагу не тільки на вивченні політичних і економічних чинників країни перебування, а й на формуванні міжкультурної комунікативної компетенції.

Міжнародна комунікація завжди передбачає міжкультурну комунікацію, тому особливо важ-

ливо виробляти «функціональні вміння розуміти погляди і думки представників іншої культури, коригувати свою поведінку, долати конфлікти в процесі комунікації, визнавати право на існування різних цінностей, норм поведінки» [10, с. 266].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі аспекти проблеми професійної підготовки майбутніх дипломатів розкриваються у працях П. Андрієнко, Н. Бідюк, В. Вишпольська, К. Істоміна, Л. Отрощенко, О. Тарасова, В. Третько та інших. Однак зауважимо, що на сучасному етапі питання формування культури соціально-професійної комунікації майбутнього дипломата не набуло широкого висвітлення в наукових дослідженнях. Процес підготовки майбутнього дипломата не сприяє формуванню в нього системного бачення дійсності. Тому ця проблема потребує детального вивчення.

Мета статті – розкрити особливості формування культури соціально-професійної комунікації майбутнього дипломата.

Виклад основного матеріалу. Людина як суб'єкт є «сукупністю зв'язків і стосунків, у які вона справді вступає з іншими людьми, у відношення з найрізноманітнішими предметами. Вона не вичерпується жодним із цих конкретних стосунків, вирізняє себе з-поміж них і цією своєю універсальністю відрізняється від предмета» [5, с. 200].

Для того щоб активно впливати на інших людей, майбутній дипломат повинен формувати в себе майстерність міжособистісного спілкування. Розрізняють ділове і вільне спілкування. Друге і є рушійною силою впливу на інших людей. Нині є гостра потреба у відродженні старих і створенні нових традицій, які ґрунтуються на основі обміну зі справжнім духовними цінностями. Змістовна, основна сторона спілкування не повинна нівелювати сторону формальну. Щодо цього К. Абульханова-Славська пише: «Суперечність між безмежними просторово-часовими можливостями буття людства й обмеженістю людського життя в її індивідуальній формі є рушійна суперечність відтворення індивідуальної життєдіяльності. Об'єктивно в житті індивіда виникає потреба “встигнути здійснити себе” в житті, яка виступає для нього у формі тимчасової необхідності та системній організації його життя (суспільна діяльність, сім'я тощо) та спонукає його до активності. Це прагнення “здійснити себе” є доказом причетності індивіда до форм життя людства, його прагнення виконати своє суспільне “призначення”. Це своєрідна “мотивація” життя часом, яка спонукає до відтворення подій і ситуацій у часі» [1, с. 76].

Велике значення у формуванні культури соціально-професійної комунікації майбутнього дипломата має компетентність (відповідність наданій посади). Зазвичай, у науковій літературі [6, с. 64] під компетентністю розуміють сукупність

певних якостей (властивостей) особистості із високим рівнем професійної підготовленості.

З позицій елементно-структурного аналізу основними компонентами компетентності майбутнього дипломата є: грамотність (загальнопрофесійні знання); вміння як здатність фахівця використовувати наявні в нього знання у професійній діяльності, в організації взаємодії; професійно значущі особистісні якості, наявність яких виявляється в органічній єдності з процесом професійної діяльності.

Сутнісну характеристику комунікативної компетентності майбутнього дипломата становить спрямованість на співрозмовника, а також потреба в самопізнанні й самозміні себе, методів впливу на співрозмовника з урахуванням закономірностей розвитку особистості.

Специфіка діяльності дипломата зумовлює особливу значущість соціально-професійних якостей, які сприяють міжособистісній і рольовій взаємодії учасників процесу. До них можна віднести рефлексивність, гнучкість, емпатійність, комунікативність, здатність до співпраці, емоційну цікавість.

Рефлексія – застосування всіх характеристик (мислення спрямоване на осмислення й усвідомлення власних форм і передумов; предметний розгляд самого знання, критичний аналіз його змісту й методів пізнання; діяльність самопізнання, що розкриває внутрішню будову та специфіку духовного світу людини), що дає можливість бачити свою працю з позиції іншої людини. Рефлексія визначає ставлення до себе як суб'єкта професійної діяльності. Здатність порівнювати, зіставляти самосвідомість з оцінками інших учасників взаємодії допомагає особистості усвідомити те, як вона сприймається й оцінюється іншими людьми.

Установка (готовність, налаштування) особистості на постійний зворотний зв'язок, на вміння інтерпретувати отриману інформацію, оцінювати результативність і доцільність вживаних нею рішень, завдань і соціально-психологічних ситуацій – важлива умова розвитку самореалізації [7, с. 74].

Рефлексивність як особистісна якість має тісний зв'язок із високим рівнем творчості у сфері дипломатії, з усвідомленням себе в цій позиції та оцінкою ефективності своєї діяльності, з осмисленням її не тільки для себе, але й для інших.

Дипломатична діяльність вимагає від майбутнього фахівця цього напряму усвідомлення своєї ролі в цьому процесі, прояву творчого підходу з урахуванням змінюваних ситуацій взаємодії. Динамізм особистості пояснюється необхідністю вибору засобів, форм, прийомів комунікації та залежністю від умов.

Така професійно значуща якість, як гнучкість, передбачає гнучкість мислення та поведінки:

самостійне перенесення раніше засвоєних знань, умінь, способів діяльності в нові ситуації; бачення проблеми, що виникає в різних рольових позиціях; виділення нової функції відомого об'єкта; комбінування раніше відомих способів у новий.

Суттєве значення мають розумова рухливість, здатність вносити до нових взаємозв'язків уже відомий зміст, використовувати можливість вибору під час розв'язання проблем, які виникають у професійній діяльності і в буденному житті, швидко змінювати прийоми дій відповідно до нових умов.

Наступна професійно значуща особистісна якість майбутнього дипломата – це емпатійність. Як особливі форми емпатії психологи виділяють співхвилювання суб'єктом тих емоційних станів, які відчуває інша людина та стосовно емоційних станів щодо відчуттів іншої.

Важлива якість – позитивне спілкування. Воно формується, розвивається на основі потреби у спілкуванні – однієї з основних соціально зумовлених потреб людини.

Сукупність таких якостей, як рефлексивність, гнучкість, емпатійність, позитивне спілкування, формується на основі значного інтересу до партнера, його діяльності, бажання працювати разом, брати участь у спільній справі. Здатність до співпраці інтегрує, вбирає в себе комплексні вміння: формулювати свою думку, слухати й чути іншого, з'ясовувати позиції своїх партнерів, розв'язувати розбіжності за допомогою логічної аргументації, не переводити логічні розбіжності у площину особистих відносин, заохочувати активність іншого та своєчасно виявляти свою ініціативу; надавати емоційну та змістовну підтримку тому, хто цього потребує; надавати іншому можливість утвердитися, спробувати сили в різних видах діяльності; стати на позицію іншого й координувати різні позиції, здійснюючи обмін думками; займати діалогічну, а не монологічну позицію; органічно поєднувати «рольові» та «міжособистісні», ділові та людські стосунки.

Емоційна зацікавленість передбачає дотримання такту, який містить підвищену чуйність стосовно оточення й уміння знайти таку форму спілкування з іншою особистістю, яка дала б зберегти обом особисту гідність.

Зауважимо, що складність професійної діяльності дипломата передбачає спеціально організований простір професійної підготовки. Формування такого простору складається з низки умов: стратегічних – підходів, концептуальних позицій, що визначають результат; технічних – технологій професійної підготовки в закладах вищої освіти.

Велике значення в реалізації себе в такому просторі має самоаналіз, який, по-перше, сприяє майбутньому дипломату адаптуватися до умов середовища життєдіяльності; по-друге, виступає основою динаміки та розвитку самосвідомості

майбутнього дипломата, що дає змогу змінювати уявлення про себе та ставлення до себе у процесі життєдіяльності; по-третє, ставить майбутнього дипломата в активну позицію стосовно свого життя, роблячи суб'єктом своєї життєдіяльності (формується суб'єктивна життєва позиція).

Свідомість і діяльність індивіда зазнають впливу двох полярних сил: зовнішніх (середовище) і внутрішніх (власна воля, бажання і прагнення). У результаті кожна людина проходить свій шлях індивідуалізації як сходження до свого «Я» під дією внутрішніх сил, і в кожного свій шлях соціалізації як наслідок адаптації до зовнішнього середовища й вибору шляхів самореалізації в ньому.

Перша функція самоаналізу – адаптація до умов життєдіяльності і становлення суб'єктної життєвої позиції – це елемент процесу соціалізації та основа соціального самовизначення. Друга і третя функції – розвиток самосвідомості і становлення суб'єктної життєвої позиції – елемент процесу індивідуалізації й основа внутрішньоособистісного самовизначення. Третя функція об'єднує першу та другу, оскільки процеси індивідуалізації та соціалізації перебувають у взаємозв'язку, спрямовують цілісний процес особистісного самовизначення.

Змістовна сторона у створенні умов для задоволення провідних потреб майбутнього дипломата полягає у створенні умов для задоволення потреб: в особистіснозначущому спілкуванні; у формуванні своїх життєвих установок, позицій, цінностей; в ухваленні самостійних рішень і здобутті навичок суспільно доцільної поведінки; у вияві різноманітних форм самовираження і самореалізації; у визнанні з боку інших; у формуванні адекватної самооцінки, що ґрунтується на усвідомленні свого соціального досвіду та вдалих способах самореалізації; у формуванні своїх життєвих планів щодо майбутньої діяльності.

Один із напрямів впливу на майбутнього дипломата – це забезпечення їх інформацією: про прояви людиною себе в суспільстві (середовищі), про механізми (мотиви), які визначають поведінку людини в її життєдіяльності загалом, про способи самореалізації, про те, що допомагає людині сформулювати реальну уяву про себе. Це допомога в оволодінні прийомами самоаналізу, у формуванні адекватної самооцінки, у розумінні своїх взаємин у соціумі, у визначенні свого дзеркального «Я» та свого значення в оволодінні цілепокладання та планування.

Інший напрям – це допомога в розв'язанні проблемних життєвих ситуацій, таких як протиріччя між власним рішенням і соціальними умовами; своїми прагненнями й вимогами з боку соціуму.

Важливою характеристикою професійної спрямованості мислення майбутнього дипломата

треба вважати його гнучкість, альтернативність і креативність, тобто здатність знаходити в конкретних педагогічних ситуаціях різноманітні варіанти їх розв'язання, уміння відшукувати розумний вихід із суперечливих і конфліктних випадків.

Формування культури професійно-педагогічного спілкування передбачає осмислене засвоєння норм взаємин майбутнього дипломата з учасниками переговорного процесу. Керуючись цими нормами, фахівець-міжнародник коригує свої емоційні сприйняття, волю, особисті прояви характеру.

Культура спілкування майбутнього дипломата передбачає виникнення діалогу, в якому висловлювання кожного з учасників є значущим для всіх. Під час діалогічного спілкування суб'єкт здійснює рух не тільки із зовні в середину, тобто здійснює інтеріоризацію, а й із середини в зовні, створюючи цим рівність співрозмовників [7, с. 77].

На думку А. Брушлинського, необхідно розрізнити звично тотожні поняття соціального й суспільного. Він уважав, що завжди пов'язане із природним соціальне – це загальна, висхідна та найбільш абстрактна характеристика суб'єкта та його психіки в загальнолюдських якостях. Суспільне ж не синонім соціального, а більш конкретна – типологічна – характеристика нескінченно різних, окремих проявів загальної соціальності: національних, культурних тощо [4, с. 5–6].

Динамізм особистості характеризується не простим відтворенням, а поступальним розвитком. Складний характер людської соціальності легко піддається деформації, потребує спрямованого гуманістичного розвитку, сутність якого полягає в розумінні людини як невичерпної індивідуальності. Це, по-перше, передбачає осмислення таких форм взаємодії між суб'єктами соціалізації, які існують між суб'єктами як індивідуальностями. Це, по-друге, необхідний глибокий аналіз усієї багатоманітності соціокультурних умов, оскільки одна із центральних характеристик людини зумовлена її потребою та здатністю проживати в культурному середовищі.

Культурне середовище, як життєвий простір людини, ставить її перед вибором, формує й реалізує її суб'єктні якості, її самість [11, с. 141–147].

Складність реалізації суспільних (культурних) смислів полягає в тому, що їх не можна виокремити з абстрактно поданого явища, події, процесу. Культурний феномен, «буття цінності в культурі – це завжди запрошення до співтворчості, співавторства, воно несе в собі прагнення особистості до самореалізації для іншого, до продовження себе, втілення себе в іншому» [12, с. 114].

Це творчість особистості зі створення свого індивідуального світовідчуття, світопочуття та світорозуміння.

Конструктивність спілкування багато в чому залежить від того, настільки емоційно співрозмовник сприймає те, що є за наявними фактами. Головне – зрозуміти стан партнера, його настрій і налаштувати себе на сприйняття емоцій. Потрібно зуміти дати співрозмовнику знати, що його чують, розуміють.

Основний продукт спілкування на основі такого уміння – це розуміння, що містить здатність прогнозувати логіку дій і поведінки згідно з визначеною позицією, уміння прийняти інформацію, виділяючи в ній основні та другорядні факти, аргументи. Здатність особистості до емпатії (рівень її сформованості може бути різним) характеризується такими параметрами, як особливості її спрямованості, широта, стійкість, дієвість проявів.

Висновки і пропозиції. Сукупність таких якостей, як рефлексивність, гнучкість, емпатійність, комунікативність, формується на основі справжнього інтересу до партнера, до його діяльності, бажання працювати разом, брати участь у загальній справі. Здатність до співпраці інтегрує, вбирає в себе комплексні вміння: формулювати свою позицію, слухати та чути іншого, з'ясувати позицію своїх партнерів, розв'язувати розбіжності за допомогою логічної аргументації, не переводити логічні протиріччя у площину особистих взаємин, заохочувати активність іншого й своєчасно проявляти свою ініціативу; здійснювати емоційну та змістовну підтримку тому, хто цього особливо потребує; надавати іншому можливість утвердитися, спробувати сили в різних видах діяльності; стати на позицію іншого та координувати різні позиції, здійснюючи обмін думками; обирати діалогічну, а не монологічну позицію; органічно поєднувати рольові та міжособистісні ділові та людські взаємини. Здатність до співпраці передбачає відкритість майбутнього дипломата та його готовність до будь-яких форм взаємодії.

На думку А. Бодальова, «спілкування є таким видом взаємодії людей, в якому особи своїм зовнішнім виразом і поведінкою здійснюють більш-менш сильний вплив на очікування та наміри, на стани й почуття одне одного» [4, с. 65]. Успішність і конструктивність взаємодії базуються й на психологічних особливостях особистості, передбачає їх, хоч і не зводиться до них. Особлива система типових за проявом емоційно-почуттєвих, раціональних і вольових реакцій поведінки особистості надає неповторності й індивідуальності кожному майбутньому дипломату.

Список використаної літератури:

1. Абульханова-Славская К.А. Диалектика человеческой жизни. Москва, 1977. С. 76.
2. Акмеологический словарь / под общ. ред. А.А. Деркача. Москва, 2004.

3. Бодалев А.А. Личность и общение. *Избранные труды*. Москва, 1983.
4. Брушлинский А.В. Проблема субъекта в психологической науке. *Психологический журнал*. 1991. Т. 12. № 6. С. 5–6.
5. Дробницкий О.Г. Природа и границы сферы общественного бытия человека. *Проблемы человека в современной философии*. Москва, 1969. С. 200.
6. Ластовець Н.О. Компетенція та компетентність українських дипломатичних представників початку ХХ століття. *Гілея: збірник наукових праць*. Дніпро, 2016. Вип. 113 (№ 10). С. 64–68.
7. Лебедик І.В. Підготовка майбутніх учителів іноземних мов до професійної самореалізації у процесі вивчення фахових дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Кіровоград, 2007. 216 с.
8. Лепська Н. Функціональні ресурси і структурний потенціал політичної компетенції. *Політичний менеджмент*. 2010. № 3. С. 27–31.
9. Лунев Ю.А. Социальное обучение молодежи: оптимальные условия, принципы, технологии. Курск, 1999.
10. Макеєва Е.А. Реализация условий формирования межкультурной компетенции в системе образовательного процесса. *Вестник Казанского технологического университета*. 2011. № 4. С. 266–270.
11. Пелипенко А.А. Смыслогенез и структуры сознания (культурологический подход). *Мир психологии*. 1999. № 1. С. 141–147.
12. Проблемы философии и культуры. Москва, 1984.
13. Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady ta upravlinnja Ukraїny. F. 2592. Op. 1. Spr. 14.

Balanutsa O. Formation of the culture of social-professional communication of the future diplomat

The article reveals the peculiarities of the formation of the culture of social and professional communication of the future diplomat.

It was found that the system of professional training of future diplomats lacks diversity, mobility, flexibility, continuity, continuity, variability. For constructive communication it is important to have methods of constructing optimal strategies of influences. To do this, the future diplomat must focus on the formation of communicative qualities, the ability to adequately assess interpersonal relationships. Accordingly, the level of training of such specialists should increase.

The study emphasizes that the future diplomat is the bearer and exponent of universal culture, universal spiritual values, he is called to be for his fellow citizens, a model of high moral behavior and a high culture of interpersonal communication.

It is established that the set of such qualities as reflexivity, flexibility, empathy, communication, is formed on the basis of genuine interest in the partner, his activities, the desire to work together, to participate in the common cause. The ability to cooperate integrates, absorbs complex skills: to formulate their point of view, listen and hear others, clarify the views of their partners, resolve differences through logical reasoning, not to translate logical contradictions into the plane of personal relationships, encourage the activity of others and timely show initiative; provide emotional and meaningful support to those who need it most; give others the opportunity to establish themselves, try their hand at various activities; take the position of another and coordinate different points of view, exchanging views; choose a dialogic rather than a monologue position; organically combine role and interpersonal business and human relationships. The ability to cooperate implies the openness of the future diplomat and his readiness for any form of interaction.

The formation of a culture of professional and pedagogical communication involves the meaningful assimilation of the norms of relations between the future diplomat and the participants in the negotiation process. Guided by these norms, the international specialist adjusts his emotional perceptions, will, personal manifestations of character.

Key words: *socio-professional communication, future diplomat, reflexivity, flexibility, empathy, communicativeness.*